

מוסדות
**דרבי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייט שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

ואלה חמשפטים אשר תשים לפניכם

הלכה

מצות התפלה

פרשת משפטים תשפ"ה

שנה כ"ו - קובץ ט"ו [תתק"י]

יד"לע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת משפטים

מצות התפלה

"ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימך והסרתם מחלה מקרבך" (שמות כ"ג כ"ה).

"ואנא אמינא מהכא, ועבדתם את ה' אלהיכם, זו קרית שמע ותפלה" (ב"ק צ"ב ע"ב).

"והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את ה' אלקיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם" (דברים י"א י"ג).

"איזו היא עבודה שהיא בלב, הוי אומר זו תפלה" (ספרי ותענית ב' ע"א)

א

מצות התפלה ומצות העבודה

נחלקו הראשונים במצוה זו של עבודה מה פישרה, וג' מחלוקות בדבר.

שיטת הרמב"ם דמצות תפלה מה"ת היא, דחייב אדם מה"ת להתפלל בכל יום, וכמ"ש בספר המצוות (עשה ה') ובהקדמה להלכות תפלה, וכ"כ בתחילתן (פ"א ה"א): "מצות עשה להתפלל בכל יום". והרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות חולק על הרמב"ם, וס"ל דדרשה זו אינה אלא אסמכתא, ומצות תפלה אינה אלא מדרבנן, ומצות העבודה היא מצוה כוללת וז"ל: "עיקר הכתוב ולעבדו בכל לבבכם שתהי' כל עבודתנו לאל ית' בכל לבבינו כלומר בכונה הרצויה שלימה לשמו". והסמ"ג (עשה י"ט) נקט כשיטת הרמב"ם דמצות תפלה מה"ת היא, בעוד הסמ"ק (מצוה י"א) כתב כשיטת הרמב"ן עיי"ש.

אמנם הרמב"ן בסוף דבריו לאחר שהאריך להוכיח דמצות תפלה מדרבנן, הוסיף על הלוחות הראשונות אשר בידיו, וכתב "ואם אולי יהי' מדרשם בתפלה עיקר מן

א

מצות התפלה

התורה וכו' נאמר שהיא מצוה לעת הצרות" וכו', הרי לן חידוש בדברי הרמב"ן דאפשר דבאמת יש מצוה מה"ת להתפלל, אך לא כשיטת הרמב"ם דמצוה להתפלל בכל יום אלא מצוה זו נוהגת בשעת צרה בלבד.

[והרי בלא"ה יש מצוה מה"ת לזעוק ולהריע בשעת מלחמה ובשעת צרה, כמבואר בפר' בהעלותך (במדבר י' ט): "והיה כי תבאו מלחמה בארצכם והרעותם בחצוצרות. וכו"כ הרמב"ם בריש הלכות תעניות, וז"פ].

ויש לעיין בשיטת הרמב"ן מה עיקר שיטתו, האם מה שכתב בתחילת דבריו דאין כלל מצוה מה"ת להתפלל, דהתפלה מחסדי הקב"ה ששומע תפלת כל פה, אבל איננה חובה, ומצוות העבודה כללית היא לכל מצוות התורה שיעשו בכונה שלימה ודעת רצויה, או שמא מה שכתב בסוף דבריו שיש מצוה להתפלל בשעת צרה. וראיתי בספר החינוך (מצוה תל"ג) שכתב בסו"ד דמי שהיה בצרה ולא התפלל לקב"ה ביטל מצוה זו לדעת הרמב"ן [כ"ה בגירסת המנחת חינוך, וראיתי בזה נוסחאות אחרות שכתוב בהם לדעת הרמב"ם אך לשון זה משובש ורחוק שיכתוב החינוך: "מי שעבר עליו יום אחד ולא התפלל ביטל מצוה לדעת הרמב"ם ומי שהוא בצרה ולא התפלל ביטל מצוה להרמב"ם", ולכן נראה ברור כגירסת המנ"ח].

ומבואר מדבריו דנקט סוף דברי הרמב"ן לעיקר, אך זה תימה גדולה דבסוף ספר המצוות כתב הרמב"ן להדיא שהוא מסלק מחשבונו של הרמב"ם מצוה ה', ומוכח מדבריו דעיקר שיטתו כתחילת דבריו, דאין התפלה מצוה מה"ת כלל, אלא שכתב דאף אם נקבל את דברי הרמב"ם דתפלה מה"ת כדרשת חז"ל על פסוק זה נאמר דאין המצוה אלא בשעת צרה כנ"ל. וראיתי שגם המג"א (סי' ק"ו סק"ב) כתב בדעת הרמב"ן דאין מצוות תפלה מה"ת כלל עיי"ש.

ונמצאו שלש מחלוקות בדבר, דעת הרמב"ם דמצוה מה"ת להתפלל פעם אחת ביום, דעת הרמב"ן אליבא דהחינוך דמצוה מה"ת להתפלל בשעת צרה, ודעת הרמב"ן כדמשמע מדבריו דאין מצוות תפלה מה"ת כלל אלא זכות וחסד ה'.

וראיתי בדברי הגרי"פ פרלא בספר המצוות לרס"ג (ח"א עשה ב') שהוכיח מדברי הרס"ג בספר האמונות והדעות (מאמר חמישי) דג' תפלות בכל יום דאורייתא, אך באמת לא מצינו לאחד הראשונים שג' התפלות יהיו מה"ת, ונראה ברור דאין כונת

מצות התפלה

הרס"ג שם דהוי מצוה מה"ת ממש, אלא שיש לו עיקר מה"ת שהרי אבות תקנום ורמוזי באורייתא.

וכיוצא בזה צ"ל בביאור דברי הגמ' (תענית כ"ח ע"א) דקרבת עציס דוחה מעמד של נעילה אבל לא מעמד של מנחה, דהללו דברי תורה והללו דברי סופרים. ופירשו שם רש"י ותוס' (ד"ה הללו) דמנחה דבר תורה היא, וביאר רש"י דילפינן מיצחק דכתיב "ויצא יצחק לשוח בשדה", ותימה דסוגיא זו סותרת את המבואר בכמה מקומות בגמ' דתפלה דרבנן, ואיך אמרו שם דתפלת מנחה מה"ת. וע"כ צ"ל דאין כונת הגמ' שם דהוי מה"ת ממש, אלא דתפלת המנחה חשיבא ד"ת לגבי נעילה דהוי לגמרי מדברי סופרים, משום דתפלת מנחה רמיזי בקרא ויצחק תיקנה כדכתיב ויצא יצחק לשוח בשדה, ולפיכך חמורה תפלת מנחה מנעילה, אף שגם תפלת מנחה אינה מצוה מה"ת. ובדרך זה נראה גם בכונת הרס"ג בספר אמונות והדעות, וז"ב.

והנה בברכות (כ' ע"ב) מבואר במשנה דנשים חייבות בתפלה, ונחלקו הראשונים בגירסת הגמ', לגירסת רש"י אמרו שם: "מ"ט, משום דרחמי ניהו", וכל כונת הגמ' לבאר למה חייבו חכמים את הנשים במצות התפלה. וביאר רש"י דה"ג, משום דלשיטתו דתפלה דרבנן, וגם המאירי שם כתב לפי גירסא זו דתפלה דרבנן ולא מה"ת. אך התוס' (ד"ה בתפלה) וכמה ראשונים גרסו שם בגמ' "פשיטא, מהו דתימא הואיל וכתיב בה ערב ובקר וצהרים כמצות עשה שהזמן גרמא דמי קמשמע לן", והיינו דמתחילה קס"ד דמצות עשה שאין הזמן גרמא היא ומהי"ת לפטור נשים, ותירצו דכיון דכתיב ערב ובקר וצהרים הו"א דהוי מ"ע שהזמן ג"ג, וקמ"ל דחייבות. ולפי גירסא זו משמע דתפלה מה"ת שהרי הקשו פשיטא דנשים חייבות כיון דמ"ע שאזמ"ג, ואם כל מצותו מדרבנן אין זה תלוי אלא בתיקון חז"ל באופן מסויים וככל מצוה ומצוה.

ובאמת כבר הוכיח המגילת אסתר מסוגיא זו (שם) כשיטת הרמב"ם דתפלה מה"ת. ובשאג"א (סי' י"ד) תמה עליו דאדרבא ממה שאמרו דנשים חייבות משום דרחמי הוי משמע דהוי מדרבנן, אך באמת נראה דשאלה זו תלויה בשתי הגירסאות שבדברי הראשונים שם כמבואר.

וראיתי בפמ"ג בהלכות י"ט (סי' ת"צ משבצות זהב ס"ק ב') שהעיר בדעת הרמב"ן דאין מצות התפלה מה"ת, ממה שכתב הרמב"ן בפ"י על התורה (ויקרא כ"ג ב') בביאור מצות "מקראי קודש" במועד, שהוא "לקדש היום בפרהסיא בתפלה והלל בכסות

מצות התפלה

נקיה", הרי תפלת המועד מה"ת היא. אך באמת נראה פשוט דאין כונת הרמב"ן דכל זה מה"ת ממש, דא"כ נחדש דמצוה מה"ת להתפלל בפרהסיא דוקא ולא שמענו כזאת מעולם, ונחדש עוד דכסות נקיה חיוב מה"ת היא, אלא נראה פשוט דעיקר המצוה היא לנהוג בו קדושה, אלא דראוי גם לקדש אותו בתפלה והלל בכסות נקיה בפני קהל ועדה להגדיל שמו הגדול, ויש בכך מצוה אבל אין זה חיוב גמור מה"ת, וכ"ז נראה ברור ופשוט לענ"ד.

והנה בערוך השלחן (ריש סימן פ"ט) האריך לטעון דגם לשיטת הרמב"ן עיקר תפילה דאורייתא דהלא משלשת עמודי תבל היא, אלא שאין מקומה במנין התרי"ג, וכתב בזה כמה דרכים, עי"ש.

אך אין דבריו מתיישבים בלשון הרמב"ן. ויותר נראה דודאי התפילה מיסודות העבודה היא, אך אין חיובה מה"ת, אמנם אפשר שכדי להשלים את החיוב לשלימות העבודה בהכרח צריך גם להתפלל. ודו"ק בדקות הענין.

ב

החיוב מה"ת ותיקון חכמים

והנה הרמב"ן הוכיח שיטתו מכמה סוגיות מפורשות שמבואר בהן להדיא בדברי הגמ' דתפלה דרבנן:

א. בברכות (כ"א ע"א) לגבי בעל קרי קורא קר"ש כיון דהוי מה"ת אבל אינו מתפלל כיון דתפלה דרבנן.

ב. בשבת (י"א ע"א) דר"ש בר יוחאי וחביריו שתורתן אומנותן מבטלין ת"ת בשביל קר"ש דאורייתא ולא לתפלה דרבנן.

ג. בסוכה (ל"ח ע"א) דמפסיקין הסעודה בשביל לולב דאורייתא אבל לא לתפלה דרבנן.

ובישוב שיטת הרמב"ם כתב הכס"מ (ריש הל' תפלה) דכל אותן הסוגיות עוסקות בסדר התפלה שתיקנו אנשי כנסת הגדולה, אבל מה"ת יוצא בתפלה כלשהי ללא מטבע מסויימת ובהכי לא איירי עי"ש.

מצות התפלה

ומשמע מדברי הכס"מ דמה"ת יוצא בתפלה כל דהו ממש ללא שום נוסח ומטבע, וכ"כ המגן אברהם (סי' ק"ו ס"ק ב') ליישב מנהג זמנו דנשים לא התפללו, דמה"ת יוצאים יד"ח בכל תפלה שהיא שאומרות בבוקר בקומן משנתן, ואף חז"ל לא חייבום יותר מזה, ורק לאנשים תיקנו את תפלת העמידה עי"ש [ולכאורה נראה דגם בברכת הנהנין יוצא יד"ח מה"ת כיון שהודה הודאה כל שהיא להקב"ה], והדברים מפורשים בפ"י הרא"ה למס' ברכות (דף מ"ח ע"ב) שהקשה קושיא גדולה דמאי שנא תפלה דאף שעיקר מצותה מה"ת אמרו בה שהיא מדרבנן, כיון שנוסח התפלה הוא מדרבנן, מברכת המזון דפשיטא לן בכל הש"ס דהיא מה"ת, אף שגם בברכת המזון אין נוסח אחד מסויים מה"ת, וכל אחד מברך לפי צחות לשונו, ונוסחתה מדרבנן (עי' לעיל סי' כ'). ות"י הרא"ה דברהמ"ז ענינה מוגדר ומסויים מה"ת לברך על הארץ הטובה אף שנוסחתה מדרבנן, אבל בתפלה אף כל עיקר ענינה אינו מוגדר מה"ת, דיוצא יד"ח בכל ענין מעניני התפלה בין בשבח ובין בהודאה ובין בבקשת צרכיו, ומשום כך אמרו דתפלה מדרבנן עי"ש היטב.

ובשאג"א (שם) הקשה עוד לשיטת הרמב"ם, מהמבואר בברכות (כ"א ע"א) דבעל קרי קורא קר"ש בשלימותה אף שמה"ת יוצא יד"ח בפסוק ראשון או בפרשה ראשונה, דכיון שעיקר מצותה מה"ת אמרו חכמים שיקרא קר"ש כדרכו אף במה שאינו אלא מדרבנן, ומאי שנא מתפלה דגם עיקר מצותה מה"ת ואעפ"כ אמרו שבעל קרי לא יתפלל.

ויש ליישב קושייתו לפי"ד הרא"ה, דגם מצות קר"ש מה"ת מוגדרת וברורה לומר פסוקים אלה שיש בהם קבלת עול מלכות שמים, ואנשי כנה"ג הוסיפו עליהם פרשיות שגם בהם יש קבלת עול מצות, וק"ו הוא מברהמ"ז, דמה"ת אין בה נוסח מסויים כלל אלא ענין מוגדר דהיינו לברך על המזון, וכ"ש קריאת שמע שאף מה"ת היא פרשה מסויימת, אלא שחכמים הרחיבו בה והוסיפו עליה, ומשום כך תיקנו לבע"ק לומר כולה, משא"כ בתפלה שמה"ת אין בה לא נוסח מסויים ולא ענין מוגדר.

אך עדיין צ"ע וביאור בזה דמ"מ עיקר המצוה בשניהם מה"ת ונוסח המצוה ומטבע שלה מדרבנן ומה לן במה שמצות ברהמ"ז מוגדרת יותר.

ונראה להוסיף בזה דשאני תפלה דרבנן, מבהמ"ז וק"ש דרבנן, ביסוד גדרן. דבהמ"ז וקר"ש באו חכמים רק להרחיב את דיבור המצוה ולתקן את ניסוחה, אבל

מצות התפלה

מהות המצוה אחת היא מה"ת ומדרבנן, משא"כ בתפלה נראה דחלוקה מצות תפלה מהתורה לתפלה שתקנו רבנן.

דהנה מבואר לא רק בדברי הרמב"ן אלא אף בדברי הרמב"ם, דאין מצוה זו "מצות תפלה" בלבד אלא "מצות עבודה" דלעבדו בכל לבבכם כתיב, ולדעת הרמב"ן מצוה כוללת היא, דמצוה על האדם לקיים את כל מצות ה' בכונה רצויה ושלמה, ואין כונת התורה למצות התפלה, ואף הרמב"ם אף דנקט דמצות תפלה נלמדת מפסוק זה, מ"מ כתב בפרטי המצוות בריש הל' תפלה: "לעבוד את ה' בכל יום בתפלה", הרי שגדר המצוה הוא העבודה, אלא שהתפלה היא יסוד עיקרי בעבודה זו.

[וכבר ביארתי בכמה מקומות שמצינו בכ"מ בדברי הרמב"ם דבפרטי המצוה כותב את הגדרת המצוה ומהותה, בעוד שבגוף ההלכות כותב רק את ההלכה לכשעצמה, כגון בהלכות תשובה שבפרטי המצוה כתב: "שישוב החוטא מחטאו לפני ה' ויתודה", בעוד שבפ"א ה"א כתב "מצות עשה להתודות", ועי' להלן (סי' פ').]

והדברים מפורשים בדברי הרמב"ם בספר המצוות (שם) שכתב:

"שצונו לעבדו יתעלה וכו' ואעפ"י שזה הציווי הוא ג"כ מן הציווים הכוללים וכו' הנה יש בו יחוד שהוא צוה בתפלה".

הרי שגם הרמב"ם מודה שמצוה זו כוללת, אלא דס"ל דמ"מ נתחדש בה מצוה מסויימת להתפלל אך מהות המצוה וגדרה עבודה והתפלה היא מעיקרי עבודה זו.

אך במצות התפלה שתיקנו חז"ל, נראה שיסודה ומהותה "רחמי" ולא עבודה, דהיינו בקשת צרכיו של אדם כדי לקבל שפע אלקי מן הקב"ה, וכמבואר בברכות (שם) דמש"ה חייבו גם את הנשים בתפלה כיון דרחמי נינהו וגם נשים צריכות רחמי. ולפי"ז נראה דמה"ת יוצא בכל אחד מעניני התפלה בין בשבח בין בהודאה בין בבקשת צרכיו, וכמו שהבאנו לעיל מהרא"ה והמגן אברהם, דבכולהו יש עבודה, וכולהו בכלל עבודת כדרך עבד העומד לפני רבו ומבקש צרכיו או מודה לו, דעצם עמידת האדם בתפלה לפני הקב"ה עבודה היא, אבל מצות חכמים דתפלה יש רק בבקשת צרכים שהיא גדר רחמי, ומ"מ תיקנו חז"ל שקודם יסדר שבחו של מקום ואח"כ יבקש צרכיו ואח"כ יודה, וכמבואר בברכות (ל"ב ע"ב, ל"ד ע"א) וכפי שעשה משה. ומה דמשמע מלשון הרמב"ם (פ"א ה"ב מתפלה) דהוי מה"ת דכתב: "חיוב מצוה זו כך היא וכו'", אין כונתו

מצות התפלה

דכך הוא עיקר החיוב ואינו יוצא יד"ח בדרך אחרת, אלא דכך ראוי לנהוג כדרך שנהג משה וממנו יש ללמוד דרך ארץ שבתפלה, אבל באמת יוצא יד"ח כל שהוא מודה [כלשון הרא"ה] ובתפלה כל שהיא [כמ"ש המג"א].

ואפשר דשני גדרים אלה שבתפילה, עבודה ורחמי, שורשם במה שנחלקו בברכות (כ"ו ע"ב) אם תפילות אבות תיקנום או כנגד תמידין תיקנום, ולמסקנת הגמ' אלה ואלה דא"ח, "לעולם אימא לך תפלות אבות תקנום, ואסמכינהו רבנן אקרבנות".

ונראה לכאורה דמצד תקנת האבות תפילה רחמי היא, דהאבות תיקנו את התפילות כדי לעורר רחמי שמים על ישראל, וכנגד מה דאסמכינהו אקרבנות תפילה עבודה היא כשם שקרבנות עבודה המה. וראה מה שפירש רבינו יונה (אבות פ"א מ"ב) "על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים", שעבודה היינו עבודת הקרבנות ועבודת התפילה. ויש להאריך בכל זה ואכמ"ל.

ולפי"ז נראה דבמצות תפלה לא באו חכמים לתקן נוסח ומטבע בלבד, אלא גדר נוסף שהוא רחמי ולא עבודה בלבד, ושאיני בזה תפלה מבהמ"ז וקר"ש. כן נראה לבאר וליישב שיטת הרמב"ם ממה שהקשו לשיטתו הרא"ה והשאג"א.

אך אף שהדברים מתקבלים בשיטת הרמב"ם, אין זה דעת הרמב"ן, דהלא כתב דעיקר מצות תפלה היא בשעת צרה, ופשוט דעיקר התפלה בשעת צרה רחמי היא, שמבקש ומתחנן מהקב"ה שיושיענו ויגאלנו מצרתנו ולא גדר עבודה בלבד, וגם מדברי המג"א הנ"ל מבואר שלא כדברינו.

ג

מצוות התפילה בכל יום

והנה כאמור שיטת הרמב"ם דחייב אדם מן התורה להתפלל בכל יום, ויש לעיין מנא לן דמצוה זו רובצת על האדם בכל יום, והלא מקור המצוה במה דכתיב (שמות כ"ג ה') "ועבדתם את ה' אלהיכם", ועבודה זו תפילה היא, וכמ"ש (תענית ב' ע"א) "ולעבדו בכל לבבכם, איזו היא עבודה שהיא בלב - הוי אומר זו תפלה", ובפסוקים אלה אין רמז שהמצוה נוהגת בכל יום.

ושנים מנושאי כליו של הרמב"ם כתבו בזה שתי דרכים:

מצות התפלה

א. הלחם משנה (תפילה פ"א ה"א) הביא בשם הקרית ספר, דכיון דבסיפא דקרא (שם בפר' משפטים) כתיב "וברך את לחמך ואת מימך", כשם שאדם אוכל לחם לשבעה ומים בכל יום ויום כך גם רישא דקרא ועבדתם את ה"א נאמרה בכל יום ויום.

והדברים חידוש דהלא מעין דרשה יש כאן, ולא סברא, והדרשות מסורות לחז"ל ואין דרך הראשונים לדרוש דרשות מן המקראות, וביותר תמוה שהרמב"ם חידש כן מדנפשיה ללא כל מקור בדברי חז"ל, וחידש זאת מכעין דרשה, מבלי לגלות את מצפוניו.

ובכסף משנה שם כתב:

"ועבודה זו צריכה שתהיה בכל יום שאם אינה בכל יום אולי נבא לומר שהיא פעם אחת בכל ימיו וזה ממה שלא יסבלהו הדעת וא"כ ע"כ החיוב הוא להתפלל בכל יום".

וגם בדבריו יש לתהות, דזה דלא מסתבר להניח שאין המצוה נוהגת בכל יום, אין בו די לחדש שאכן מצוה זו נוהגת בכל יום. ולענ"ד הדלה והשפלה עדיין יש לתהות מנן לו שמצוה זו נוהגת בכל יום.

וכיוצא בדבר יש לתהות בדברי הרמב"ם גם לגבי מצות ברכת כהנים שנצטוו הכהנים לברך את ישראל, דגם בהלכה זו כתב הרמב"ם בפרטי המצוה בריש הלכות תפילה: "שנייה לברך כהנים את ישראל בכל יום". וגם במצוה זו יש לשאול מנ"ל שמצוה זו רובצת חובה על הכהנים בכל יום ויום.

ונראה בזה מה שנתבאר בדברינו בכמ"ק דמצוות התורה מתחלקות לשני גדרים יסודיים, מצוות שעיקרן בתוצאה, ומצוות שעיקרן בעצם עשיית המעשים, שמטבען ומהותן עבודת האל המה.

וחילקנו בין אלה לאלה לגבי כמה סוגיות יסודיות בהלכה, כהא דמצוות צריכות כונה, שאין הלכה זו נוהגת אלא במצוות שהן עצמות עבודת ה' ולא במצוות שמהותן בתוצאה (עיין מנחת אשר כללי המצוות סימן י'), והא דשליחות שאינה נוהגת אלא במצוות שבתוצאה ולא במצוות שעניינם בעצם המעשים, ואכמ"ל.

ונראה בעומק שכל המצוות שעל סדר היום, שבת ומועד יסודן בעצם עשיית המעשים, והן הם תכלית עבודת ה' כגון קריאת שמע, תפילה ומאה ברכות בכל יום,

מצות התפלה

קידושא ואבדלתא בשבת ויו"ט, מצה ומרור וסיפור יציאת מצרים, הסוכה והלולב, דשיגרת החיים של אדם מישראל היא שיגרה של עבודת האל, וכל שאר מצוות התורה עיקרן בתוצאה.

ונראה עוד יתירא מזו שמבחינה זו כמה יפה גם חזור ושוב, כל מצוה שבתורה שמצד עצם מהותה אין בה תוצאה נרצית אלא כל עיקר טבעה וענינה עבודת האל, ואינה קשורה לשבת ומועד, בהכרח שייכא לסדר היום ומצוותה בכל יום ויום, דכל המצוות שעבודת ה' המה מצד עצם מהותן, ידענו בהכרח שעבודת היום המה, ויש לקיימן בכל יום ויום.

כך נראה לגבי מצוות התפילה ומצוות ברכת כהנים, וכך נראה לגבי מצוות תפילין דהסכמת האחרונים שגם מצוות תפילין רובצת עלינו חובה בכל יום ויום, כך כתב הכסף משנה (הל' יסודי התורה פ"ה ה"א) וכך כתב הלבוש (או"ח סימן ל"ז ס"ב) וכ"ה במשנה ברורה (שם ס"ק ב' בשם הפרי מגדים). וגם בזה יש לתמוה הלא אין רמז בכתובים ואף לא מקור מפורש בדברי חז"ל שמצוה זו חובה בכל יום ויום.

וע"כ נראה גם בזה, דכיון שמצוות תפילין לא קשורה בתוצאה, אלא כל מהותה וענינה קבלת עול מלכות שמים ועבודת ה', בהכרח שמסדר היום היא (ועי' מנחת אשר שמות סימן ל"ג).

ודו"ק בעומק הדברים ופשטותן.

ד

בגדרי כונת התפילה

והנה ידועים דברי הגר"ח מבריסק (בפ"ד ה"א מהל' תפילה) שחידש שני דינים בכונת התפלה, דין אחד שכתב הרמב"ם (שם הט"ז) מהל' תפלה: "שיראה את עצמו כאילו עומד לפני השכינה", וכונה זו מעכבת בכל התפלה ולא רק בברכת האבות בלבד, ודין נוסף שכתב בפרק י' (ה"א) שיתכוין לפירוש המילות ולתוכן הדברים שמוציא בשפתיו, ובכונה זו אמרו דאם כיון באבות די בכך ויצא יד"ח בדיעבד. ובגר"ח יישב בדרכו מה שנראה כסתירה בדברי הרמב"ם עי"ש.

מצות התפלה

ולפי דברינו נראה דאותם שני דינים אינם אמורים בכונת התפלה בלבד, אלא שני דינים בכל עיקר מהות התפלה, דהכונה שיראה עצמו כאילו עומד לפני השכינה יסודה בדין עבודה שבתפלה כמבואר דזה מהות העבודות שיעמוד כעבד לפני אדונו לשבח ולבקש, וכונת פירוש המילות ותוכן הדברים עיקרה מדין רחמי שידע מה הוא מבקש, ודו"ק.

[והחזו"א בגליונות להגר"ח חלק על דבריו ופירש את דברי הרמב"ם בענין אחר, ובתו"ד כתב דלענין עיקר הכונה שהוא עומד לפני השכינה יצא יד"ח בכונה כהה שיש בלב כל אדם כשהוא עומד בתפלה, והארכתו בעיקר דבריו במנחת אשר למס' פסחים (סימן פ"א מכתב ג').]

אמנם בדברי החינוך (במצוה תל"ג) מבואר דרך מחודשת בזה לא כמר ולא כמר, דז"ל:

"וכן מענין המצוה מה שהזהירו בכונת הלב וכו' ויותר בברכה הראשונה שמי שלא כיון בה מחזירין אותו, וענין כונה זו שחייבו בשבילה חזרה היא לפי הדומה שיתן האדם אל לבו שלפני ה' הוא מתפלל ואליו הוא קורא ויפנה מחשבתו מכל שאר המחשבות".

הרי דעל כונה זו שהוא עומד לפני השכינה כתב דאינה מעכבת אלא בברכת אבות, ולא כדברי הגר"ח שהיא מעכבת בכל התפלה, ולא כדברי החזו"א שאינה מעכבת כלל, ודו"ק.

והנראה בזה עיקר לפי ספר החינוך.

דהנה נראה דלא שני דינים יש בכונת התפלה כדברי הגר"ח, אלא ג' דינים יש בזה:

א. כונת המצוה מדין מצוות צריכות כונה. ולגבי כונה זו כבר נתבאר דדי בהכרה כללית ועמומה שהוא עוסק במצוה, וכמ"ש החזו"א איש.

ב. פירוש המילות. וזה גדר מיוחד שנוהג בכל המצוות שבדיבור כבתפילות, בקריאות ובוידוים, דבכל המצוות שבדיבור צריך לכוון לתוכן הדברים שמוציא בשפתיו.

מצות התפלה

ג. כונת העבודה. דכיון דכל עיקר גדר מצות התפלה משום עבודה היא, ולא למדנו מצוה זו אלא מדכתיב "לעבדו בכל לבבכם", כמבואר במס' תענית (ב' ע"א): "איזו היא עבודה שהיא בלב - הוי אומר זו תפלה", וכמ"ש הרמב"ם בפרטי המצוות בריש הל' תפילה, "לעבוד את ה' בתפלה", צריך לכיון שהוא עומד לפני ה' לעבדו עבודת הלב בתפלה.

ובדברי ספר החינוך מבואר דכונה זו לעבוד את ה' היא המערכת בברכה ראשונה. ונראה כנ"ל דכיון שזו כל מהות התפילה שהיא עבודה שבלב, ללא כונה זו חסר בכל עיקר גדר התפלה, וכמ"ש הרמב"ם (פ"ד הט"ו) דתפלה ללא כונה אינה תפלה.

ובלשון השו"ע משמע דשתי כוונות אלה, פירוש המילות וכונת העבודה, דין אחד להן, שהרי כתב (סימן צ"ח ס"א) "המתפלל צריך שיכוין בלבו פירוש המלות שמוציא בשפתיו ויחשוב כאילו שכינה כנגדו וכו'". הרי שכלל שתי כוונות אלו בחדא מחתא, ושוב כתב (סימן ק"א ס"א) "המתפלל צריך שיכוין בכל הברכות, ואם אינו יכול לכיון בכולן לפחות יכוין באבות".

ומדלא נחית לפרש בסימן ק"א באיזו כונה מדובר, נראה ברור דקאי אדלעיל בסימן צ"ח, הרי לן דשתי כוונות אלה מעכבות בברכת האבות.

ולפי דרכנו נראה בדעת החינוך, דבאמת כוונת התוכן ופירוש המילות אינן מעלה יתירה בברכת האבות, ואדרבה עיקר רחמי בברכות האמצעיות שבהן בקשת צרכיו של אדם ובהן רחמי ה' וחסדיו על האדם, אבל ברכה ראשונה ענינה סידור שבחיו של מקום.

אבל עיקר מעלת העבודה שבתפילה דוקא בתחילת התפילה כשנעמד לפני המלך לשבח לרוממו ולבקש צרכיו ממנו, ולפיכך קבעו דכונה זו שהוא עומד לפני המלך מעכבת דוקא בברכה ראשונה.

ודו"ק בכ"ז.

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם

"ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" (כ"א א').

"מה הראשונים מסיני אף אלה מסיני" (רש"י שם).

ולכאורה תמוה, מאי קמ"ל והלא כל התורה כולה בסיני ניתנה וכל המצוות מרועה אחד הם. ועוד יש לעיין למה נפתחה פרשת משפטים בדין עבד עברי בכלל, וביציאתו בשש בפרט.

ונראה בזה שיסוד גדול באו ללמדנו, דאף תורת המשפט בישראל חוק התורה היא. לא מאובנתא דליבא ולא מחוש הצדק הטבעי נולדו משפטי ה' ישרים, אלא כחקי ה' הם שעליהם נאמר חקים חוקקתי גזירות גזרתי, כך גם משפטי ה' רוח הקודש חופפת עליהם, ומנותן התורה ניתנו, כשם שאלו ניתנו מסיני כך גם אלו מסיני ניתנו.

רבים חושבים שמשפטי התורה מאשרים את המוסר האנושי ומשקפים את הצדק הטבעי. אך לא היא אלא היפך הדברים, המוסר האנושי מקורו בתורה והצדק הטבעי עוצב ע"י תורת ה'.

פוק חזה דברי חכמינו בענין מעשה בראשית:

"התורה אומרת אני הייתי כלי אומנתו של הקב"ה. בנוהג שבעולם מלך בונה פלטרין אינו בונה אותו מדעת עצמו אלא מדעת אומן, והאומן אינו בונה מדעת עצמו אלא דיפתראות ופינקסאות יש לו לדעת כיצד בונה... כך היה הקב"ה מביט בתורתו ובורא את העולם" (מד"ר בראשית א' א').

ועוד אמרו חכמינו בכבשונו של עולם:

"תא חזי כד בעא קוב"ה וסליק ברעותא קמיה למברי עלמא הוה מסתכל באורייתא ליה ובכל עובדא ועובדא דברא קוב"ה בעלמא הוה מסתכל באורייתא וברא ליה" (זוה"ק ח"א קל"ד א').

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם

עולם ומלואו, האדם, נפשו ויצרו ע"י התורה נבראו, וכשקבע הקב"ה בתורתו "לא תרצח" נקבעה הרציחה במוסר העולם כעבירה מתועבת. כשצוה הקב"ה "לא תנאף" נקבע הניאוף כדבר מאוס ושפל בנפשו של עולם, וכך בכל תורת המשפטים ומצוות שבין אדם לחבירו.

כי המשפטים ולא רק החקים מהקב"ה ניתנו ובדבר ה' שמים נעשו.

ואפשר דמשום כך פותחת פרשת משפטים בדין עבד עברי. דהנה כתב הרמב"ן (כ"א א ב'):

"התחיל המשפט הראשון בעבד עברי מפני שיש בשילוח העבד בשנה השביעית זכר ליציאת מצרים הנזכר בדיבור הראשון. כמו שאמר בו (דברים ט"ו ט"ו) וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' אלקיך על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום. ויש בה עוד זכר למעשה בראשית כשבת, כי הנה השביעית לעבד שבתון ממלאכת אדוניו כיום השביעי, ויש בה עוד שביעי בשנים שהיא היובל, כי השביעי נבחר בימים ובשנים ובשמיטות, והכל לענין אחד, והוא סוד ימות עולם מבראשית עד ויכולו, ולכן המצוה הזאת ראויה להקדים אותה שהיא נכבדת מאד, רומזת דברים גדולים במעשה בראשית".

אדוננו הרמב"ן כתב טעם להקדים מצוה זו לשאר מצוות המשפטים, אך נראה להוסיף על דה"ק. מצוה זו, אף שממדת המשפט היא ועוסקת במערכת החובות והזכויות שבין עבד לאדוניו, בפנימיותה חובקת היא עולם ומלואו, "רומזת דברים גדולים במעשה בראשית". כשם ששבת זכר היא למעשה בראשית, כך גם יציאת העבד בשש. וכשם שפסח ומצה זכר הם ליציאת מצרים כך גם מצוה זו, כי אף המשפטים חוק יש בהם ואף על ידם תיקון העולמות העליונים.

ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל יצא. לא רק במצוה זו אלא בכל תורת המשפטים.

ראה נא דבר פלא שמצינו בספר יסוד ושרש העבודה להחסיד הקדוש

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם

רבינו אלכסנדר זיסקינד שכתב (שער א' פ"ח) דלא רק במצוות שבין אדם למקום צריך לומר הנני מוכן ומזומן וכו', כך גם בכל המצוות שבין אדם לחבירו, עי"ש.

כי אלו ואלו דברי אלקים חיים ומלך עולם, אלה ואלה שרשם בגבהי מרומים.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

